

การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สู่สถานศึกษา : ปัญหาและแนวทางแก้ปัญหา ในการจัดการเรียนรู้

ทิตนา แคมมณี^๑

บทคัดย่อ

ปัญหาสำคัญบางประการที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่โรงเรียนที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ ปัญหาการออกแบบการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจในปรัชญา การสอนหลักคิด ๓ ท่วง ๒ เงื่อนไขแบบแยกส่วน การขาดการสอนและวัดผลการเรียนรู้กระบวนการคิด เป็นต้น เมื่อนำศาสตร์ทางการสอนมาใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์หาสาเหตุพบว่า มีสาเหตุมาจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในบางส่วนของหลักปรัชญา การขาดความเข้าใจและทักษะในการสอน มโนทัศน์ (concept teaching) และการใช้วิธีสอนแบบอุปนัย (inductive method) รวมทั้งหลักการและวิธีการสอนทักษะกระบวนการคิด รวมไปถึงทักษะในการบูรณาการการสอนด้วย ผู้เขียนจึงได้เสนอแนะให้มีการช่วยเหลือครู โดยดำเนินการปรับความเข้าใจและพัฒนาทักษะที่จำเป็นรวม ๑๕ ประเด็น เพื่อช่วยให้การขับเคลื่อนปรัชญาฯ ประสบผลสำเร็จมากขึ้น

คำสำคัญ : ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, การจัดการกระบวนการเรียนการสอนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, สถานศึกษาพอเพียง, ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้านการศึกษา

๑. ความเป็นมา ความสำคัญ ความสำเร็จ และปัญหาหลักของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษา

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชดำรัสชี้แนะแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๓๐ ปี พระองค์ได้พระราชทานความหมายปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปริยานุชพิบูลสรารุณ, ๒๕๕๓)

^๑ ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

วารสารราชบัณฑิตยสถาน
ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๒ เม.ย.-มิ.ย. ๒๕๕๖

ทศนา เขมมณี

๑๗๓

“เป็นปรัชญาที่ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

จากความหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทั้งหลักคิดและหลักปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของประชาชนทุกระดับ รวมไปถึงระดับรัฐ หน่วยงานต่าง ๆ สามารถนำปรัชญานี้ไปประยุกต์ใช้ในการบริหารและพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ ธุรกิจ กฎหมาย สังคม การศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และด้านอื่น ๆ อีกมาก ดังตัวอย่างที่เห็นได้จากเอกสารทางวิชาการที่รายงานผลการศึกษาและพัฒนาทางด้านต่าง ๆ โดยยึดหลักปรัชญาดังกล่าว ของศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เช่น เรื่องแนวทางการกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อความพอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงในองค์กรธุรกิจ เพื่อความยั่งยืน การบริหารทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรเพื่อความพอเพียง การบริหารการเงินบุคคล เพื่อความพอเพียง การวิเคราะห์ความคุ้มค่าของโครงการเพื่อความพอเพียง

ในทางการศึกษา ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนับเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรง เนื่องจากการจัดการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ระบุจุดหมายที่จะพัฒนาเด็ก เยาวชน และพลเมืองของประเทศ ให้เป็นผู้ “๑. มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๒) รวมทั้งได้ระบุคุณลักษณะ อันพึงประสงค์ที่จำเป็นต้องพัฒนาให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียนในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลกไว้ ๘ ประการ

ได้แก่ การมีความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ อยู่อย่างพอเพียง มุ่งมั่นในการทำงาน รักความเป็นไทย และมีจิตสาธารณะ นอกจากนี้ ยังได้ระบุสมรรถนะสำคัญที่ผู้เรียนควรได้รับการพัฒนาไว้อีก ๕ ประการ คือ ความสามารถในการสื่อสาร ความสามารถในการคิด ความสามารถในการแก้ปัญหา ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต และความสามารถในการใช้เทคโนโลยี

จากจุดหมาย คุณลักษณะอันพึงประสงค์ และสมรรถนะสำคัญที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทั้งสาระที่ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้ และเป็นเครื่องมือหรือทักษะที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้เพื่อพัฒนาสมรรถนะและคุณลักษณะอันพึงประสงค์อื่น ๆ ได้อีก

ด้วยความสำคัญดังกล่าว การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษา จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับภาคีส่วนต่าง ๆ จึงได้ดำเนินการขับเคลื่อนการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติในสถานศึกษามาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๙ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาสถานศึกษาจำนวน ๙,๙๙๙ แห่ง ให้เป็น “สถานศึกษาพอเพียง” ให้ได้ใน พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นการเฉลิมฉลองปีมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๗๔ พรรษา และมีเป้าหมายให้สถานศึกษาทุกแห่งในสังกัดน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การจัดการศึกษาภายใน พ.ศ. ๒๕๕๖ โดยจัดแบ่งระดับคุณภาพของการพัฒนาสถานศึกษาไว้ ๔ ระดับ คือ

๑) สถานศึกษาทั่วไป คือ สถานศึกษาที่เริ่มน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการจัดการศึกษา ตั้งแต่การบริหารสถานศึกษา การสร้างวัฒนธรรมองค์กร การจัดสภาพแวดล้อม และการจัดการเรียนรู้ผ่านหลักสูตรการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

๒) สถานศึกษาพอเพียง คือ สถานศึกษาทั่วไปที่ผ่านการประเมินสถานศึกษาพอเพียง ซึ่งเป็นแบบอย่างในการจัดกระบวนการเรียนการสอน และการบริหารจัดการสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามเกณฑ์ประเมินสถานศึกษาพอเพียงของกระทรวงศึกษาธิการ

๓) สถานศึกษาพอเพียงต้นแบบ คือ สถานศึกษาพอเพียงที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณภาพพร้อมเป็นแหล่งศึกษาดูงานของสถานศึกษาอื่น ๆ ในการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาจัดการศึกษา

๔) ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา คือ สถานศึกษาพอเพียงต้นแบบที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งเรียนรู้และพี่เลี้ยงให้แก่สถานศึกษาทั่วไปที่ต้องการพัฒนาสู่ความเป็นสถานศึกษาพอเพียง

วารสารราชบัณฑิตยสถาน
ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๒ เม.ย.-มิ.ย. ๒๕๕๖

ทศนา ขมมณี

๑๗๕

ด้วยความสำคัญและคุณค่าของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาพลเมืองของประเทศ การดำเนินงานขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการดังกล่าว จึงได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ อีกหลายแห่งที่สำคัญคือ มูลนิธิสยามกัมมาจล ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) ได้จัดโครงการเสริมศักยภาพการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาขึ้น โดยร่วมมือกับโครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สนับสนุนการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีเป้าหมายสนับสนุนให้สถานศึกษาพอเพียงที่มีศักยภาพได้พัฒนาต่อยอดไปสู่การเป็น “ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา” เพื่อให้เป็นกลไกสำคัญของกระทรวงศึกษาธิการในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาทั่วประเทศ

โครงการเสริมศักยภาพการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษา ได้เริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๑ โดยได้ให้การสนับสนุนแก่สถานศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น จัดกระบวนการเสริมศักยภาพโรงเรียน โดยสนับสนุนให้มหาวิทยาลัยในพื้นที่เป็นพี่เลี้ยง สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายผู้บริหารและครู สนับสนุนค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมงานวิชาการต่าง ๆ สนับสนุนสื่อและการผลิตสื่อในการขยายผลของโรงเรียน และจัดกิจกรรมเสริมเพื่อกระตุ้นการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริหาร ครู และนักเรียน

จากการดำเนินงานดังกล่าว ปัจจุบันมีสถานศึกษาพอเพียงที่สามารถต่อยอดพัฒนาตนให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้จำนวน ๒๗ ศูนย์ เป็นศูนย์ที่มีคุณสมบัติสำคัญ ๓ ประการ คือ (๑) มีผู้บริหาร ครู และบุคลากรในโรงเรียน ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการและจัดการเรียนรู้ให้นักเรียน จนนักเรียนเกิดอุปนิสัยพอเพียง (๒) สามารถสื่อความการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างชัดเจน และ (๓) สามารถเป็นแกนนำขยายผลการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาอื่น ๆ สถานศึกษาพอเพียงที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นสถานศึกษาที่ผู้บริหารและครูนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนเกิดผลที่นักเรียน มีผลงาน ชิ้นงาน โครงการ และกิจกรรมบูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีประโยชน์เกิดขึ้นจำนวนมาก นักเรียนได้เรียนรู้จากการคิด การทำงาน การทำกิจกรรม การแก้ปัญหา และการถอดบทเรียนจากประสบการณ์ที่ได้รับ ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสุข ความภูมิใจ และเห็นคุณค่าของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่นำไปใช้ (มูลนิธิสยามกัมมาจล, ๒๕๕๔)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าโครงการฯ จะสามารถสนับสนุนให้สถานศึกษาพัฒนาจนเป็นศูนย์การเรียนรู้ได้ ๒๗ แห่งแล้ว แต่ก็ยังมีสถานศึกษาอีกเป็นจำนวนมากที่ยังประสบปัญหาในการพัฒนา จากการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้เด็กเกิดอุปนิสัย

พอเพียง” ซึ่งจัดโดยมูลนิธิสยามกัมมาจล เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ ณ โรงแรม อมารีแอร์พอร์ต ดอนเมือง โครงการฯ ได้รายงานและให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับประเด็นปัญหาสำคัญที่พบจากการดำเนินงานที่ผ่านมาว่า

- ๑) ครูยังมีปัญหาในการออกแบบการเรียนรู้
- ๒) ครูยังขาดการจัดกระบวนการเรียนรู้/เงื่อนไขที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ และเกิดมโนทัศน์ที่ถูกต้องเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- ๓) ครูมักตีความอุปนิสัยพอเพียงไปในเรื่องคุณธรรม ไม่มีการสอนกระบวนการคิด
- ๔) ครูสอนหลักคิด ๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแบบแยกส่วน กล่าวคือ สอนเรื่องความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน แต่ละเรื่องแยกจากกัน ไม่สัมพันธ์กัน
- ๕) ครูวัดผลการเรียนรู้ของเด็กจากความรู้หรือผลงานของเด็ก ไม่ได้ดูไปถึงกระบวนการคิด
- ๖) ครูไม่มีตัวชี้วัดที่ชัดเจนในการวัดผล
- ๗) ครูไม่เข้าใจและไม่เห็นปัญหาของตัวเอง

จากข้อสังเกตข้างต้น สรุปได้ว่า ประเด็นปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จในการพัฒนาผู้เรียนก็ยังเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนของครู ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งน่าจะมาจากความเข้าใจเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และอีกส่วนหนึ่งมาจากความสามารถทางการออกแบบและการจัดการเรียนการสอน รวมถึงการวัดและประเมินผล

บทความนี้เป็นบทความเชิงวิเคราะห์ที่ใช้ศาสตร์ทางการสอนเป็นฐานในการวิเคราะห์เพื่อหาต้นเหตุของปัญหา อันจะทำให้สามารถนำเสนอแนวคิดหรือแนวทางในการแก้ปัญหาการจัดการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพมากขึ้น แนวทางดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาทั่วประเทศอีกเป็นจำนวนมาก ให้ประสบความสำเร็จในการพัฒนาผู้เรียนสู่อุปนิสัยพอเพียง

๒. สาระสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำเนินชีวิตที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชดำรัสแก่ชาวไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมา เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทยให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ในกระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๒๕ ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้

วาระสารราชบัณฑิตยสถาน
ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๒ เม.ย.-มิ.ย. ๒๕๕๖

ทีศนา เขมมณี

๑๗๗

รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น ๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ และได้จัดทำเป็นบทความเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และได้นำความกราบบังคลทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยเมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทานและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำบทความที่ทรงแก้ไขแล้วไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๒

๒.๑ ความหมาย

“เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า Sufficiency Economy
... คำว่า Sufficiency Economy นี้ไม่มีในตำราเศรษฐกิจ
จะมีได้อย่างไร เพราะว่าเป็นทฤษฎีใหม่
... Sufficiency Economy นั้นไม่มีในตำรา
เพราะหมายความว่าเรามีความคิดใหม่ ...
และโดยที่ท่านผู้เชี่ยวชาญสนใจ ก็หมายความว่า
เราก็สามารถที่จะไปปรับปรุง หรือไปใช้หลักการ
เพื่อที่จะให้เศรษฐกิจของประเทศและของโลกพัฒนาดีขึ้น”

(พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒)

เศรษฐกิจพอเพียงชี้ถึงแนวทางดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจ ในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และ

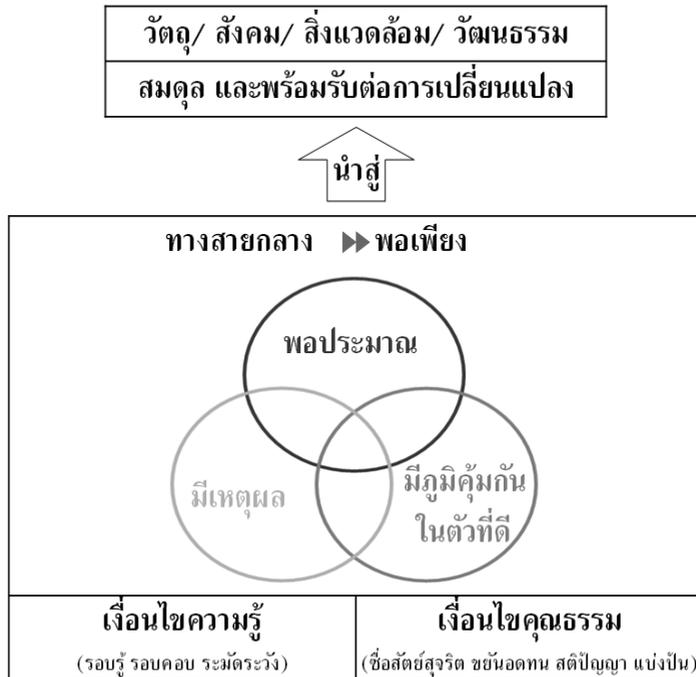

ให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติ ปัญญา และมีความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอก ได้เป็นอย่างดี

๒.๒ องค์ประกอบของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ทรงปรับปรุงพระราชทานเป็นที่มาของนิยาม “๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข” ที่คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นำมาใช้ในการรณรงค์เผยแพร่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านช่องทางสื่อต่าง ๆ อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งประกอบด้วยความ “พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน” บนเงื่อนไข “ความรู้” และ “คุณธรรม” และเป้าหมายสมดุล พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงใน ๔ ด้าน ได้แก่ วัตถุ/เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ดังแสดงในแผนภาพต่อไปนี้ (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปริยานุช พิบูลสรารุณ, ๒๕๕๓)

แผนภาพที่ ๑ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

วารสารราชบัณฑิตยสถาน
ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๒ เม.ย.-มิ.ย. ๒๕๕๖

ทศนา เขมมณี

๑๗๙

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ด้วยกัน ๕ ส่วน ดังนี้

๑) กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัต มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

๒) คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

๓) คำนิยาม ความพอเพียง (Sufficiency) ต้องประกอบด้วย ๓ คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน

- ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภค ที่อยู่ในระดับพอประมาณ

- ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น ต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

- การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

๔) เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

- เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

- เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

๕) แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือการพัฒนาที่สมดุลและความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้พัฒนาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้พสกนิกรชาวไทยได้ใช้ชีวิตตามทางสายกลางและเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ปรัชญานี้เป็น

พื้นฐานของการดำรงชีวิตซึ่งสามารถใช้ได้ทั้งสังคมระดับท้องถิ่นและสังคมระดับสากล โดยปราศจากการต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ และการอยู่ร่วมกันของทุกคนในสังคม

๒.๓ จุดเน้นของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ชาวโลก ทั้งนักวิชาการและนักพัฒนา กำลังปรึกษาหารือ ถกเถียงกัน เกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน โดยจุดเด่นของหลักปรัชญาฯ ที่เพิ่มวิสัยทัศน์ มุมมองใหม่ ที่จำเป็นในการทำให้เกิดวิถีการพัฒนาสู่ความยั่งยืนมี ๔ ประการ คือ (จिरायु อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช พิบูลสรารุช, ๒๕๕๓)

๑) การให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล โดยเสนอแนวทางในการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนา ที่สามารถนำมาใช้ได้ทั้งในระดับบุคคล องค์กร หน่วยงาน ตลอดจนรัฐบาล ตั้งแต่การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างสมดุล ทั้งทรัพยากรทางกายภาพที่เป็นวัตถุดิบ เงินทุน ระบบนิเวศวิทยาต่าง ๆ ไปจนถึงทรัพยากรทางสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเป็นอยู่ ค่านิยม และการกำหนดเป้าหมายการพัฒนา ให้เจริญก้าวหน้าไปพร้อมกับความสมดุล ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลง (dynamic balance) มากกว่าการที่จะมุ่งขยายการเจริญเติบโตให้มากขึ้นเพียงมิติเดียว ดังที่เคยดำเนินมาในอดีต

๒) การให้ความสำคัญกับเป้าหมายของกิจกรรมพัฒนาที่มุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวม เนื่องจากลักษณะการมองโลกอย่างเป็นองค์รวมของปรัชญาฯ จึงให้ความสำคัญกับความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของมนุษย์กับสรรพสิ่ง (คนกับวัตถุ/คนกับคน/คนกับธรรมชาติ/และคนรุ่นต่าง ๆ ที่สืบทอดชนชาติสืบต่อกันมา) จากมุมมององค์รวมดังกล่าวทำให้ปรัชญาฯ นี้มองว่า การกระทำของแต่ละบุคคลในที่สุดแล้ว ย่อมส่งผลกระทบต่อผู้อื่นและสังคมส่วนรวมไม่ช้าก็เร็ว และไม่มากก็น้อย ฉะนั้น แต่ละคนจึงควรใส่ใจที่จะกำหนดเป้าหมายย่อยส่วนบุคคลในทิศทางที่สอดคล้องกับเป้าหมายที่เป็นประโยชน์ส่วนรวม และในขั้นปฏิบัติ แต่ละบุคคลควรดำเนินภารกิจตนให้ดีที่สุด เพื่อบรรลุเป้าหมายนั้น ๆ ภายใต้บริบทและข้อจำกัดของแต่ละคน (think global, act local.) เพื่อให้เกิดทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวมไปพร้อม ๆ กัน

๓) การให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ก้าวหน้าไปอย่างมั่นคง โดยเริ่มจากการพัฒนาฐานรากของสังคม (foundation) คือ การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับครอบครัวให้เข้มแข็ง พออยู่พอกิน สามารถพึ่งตนเองได้ระดับหนึ่งก่อน แล้วจึงเพิ่มระดับการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน (step-by-step development) เช่น การพัฒนากลุ่มอาชีพ การจัดการระบบการสอน และสวัสดิการชุมชนต่าง ๆ ไปจนถึงการพัฒนาในระดับเครือข่ายที่ขยายสู่สังคมและประเทศชาติในที่สุด ซึ่งการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนโดยเริ่มจากฐานรากนี้จะทำให้ผลพวงที่เกิดจากการพัฒนาตกถึงแก่ประชาชนส่วนใหญ่โดยตรง และเป็นแนวทางการพัฒนาที่ไม่เสี่ยงต่อการเกิดวิกฤตล้มละลายทั้งระบบอย่างที่เคยเกิดขึ้นในหลาย ๆ ประเทศ

๔) การให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ (quality of people) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้มีคุณธรรมกำกับความรู้ในการดำเนินชีวิต จึงจะสามารถทำให้เกิดวิถีการพัฒนาสู่ความยั่งยืนได้ เพราะคนที่มีคุณภาพจะสามารถใช้สติปัญญาในทางที่ถูกต้อง เป็นเหตุเป็นผล และใส่ใจเรียนรู้ คิดค้น ปรับปรุง วิธีการ แนวทาง ในการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ให้เหมาะสม สมดุล และป้องกันแก้ไขข้อบกพร่อง เพื่อให้เกิดผลดีขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งต่อตนเองและสังคมโดยรวมในขณะเดียวกัน ซึ่งในที่สุดก็จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนนั่นเอง

๒.๔ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการศึกษา

“จุดประสงค์ของการให้การศึกษา นั้น คือการแนะนำส่งเสริมให้บุคคล มีความเจริญงอกงามในการเรียนรู้ การคิดอ่าน การกระทำ และให้สามารถนำเอาคุณสมบัติทั้งปวงที่มีอยู่ในตัวออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เกื้อกูลตน เกื้อกูลผู้อื่น เพื่อให้อยู่ร่วมกันเป็นสังคม เป็นประเทศได้ ผู้ที่มีหน้าที่ให้การศึกษาแก่นุชน จึงจำเป็นต้องระมัดระวังตั้งใจปฏิบัติงาน โดยคำนึงถึงจุดมุ่งหมายนี้อยู่เสมอ เป็นนิตย การที่จะอบรมสนับสนุนนุชนให้ได้ผลตามความมุ่งหมายของการศึกษานั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าการฝึกฝน และการปลูกฝังความรู้จักเหตุผล ความรู้จักผิดชอบชั่วดี เป็นสิ่งจำเป็นไม่น้อยกว่าการใช้วิชาการ เพราะการรู้จักพิจารณาให้เห็นเหตุเห็นผลให้รู้จักจำแนกสิ่งผิดชอบชั่วดีได้โดยกระจ่างแจ้ง ย่อมทำให้มองบุคคลมองสิ่งต่าง ๆ ได้ลึกลงไป จนเห็นความจริงในบุคคลและในสิ่งนั้น ๆ เมื่อได้มองเห็นความจริงแล้ว ก็จะสามารถใช้ความรู้และวิชาการ ปฏิบัติงานทุกอย่างได้ดีและถูกต้องยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์แก่ตนได้มากขึ้น”

(พระบรมราชาวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร
แก่นิสิตนักศึกษาวิทยาลัยวิชาการศึกษา
วันจันทร์ที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๖)

จะเห็นได้ว่า ในการจัดการศึกษา ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดหลักปฏิบัติที่สามารถช่วยให้เด็ก เยาวชน และพลเมืองของประเทศ พัฒนาคุณสมบัติอันพึงประสงค์ที่เป็นเป้าหมายของการศึกษาได้ การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นต้องทำ ดังที่ จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา (มูลนิธิสยามกัมมาจล, ๒๕๕๔) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า “ควรเริ่มต้นตั้งแต่อนุบาลจนกระทั่งถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๖ เพราะจะไปเริ่มที่ระดับอุดมศึกษา ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลง mind set ได้แล้ว”

๓. แนวทางการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษา

โดยทั่วไป แนวทางในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษานั้นมี ๔ แนวทางหลัก คือ การนำปรัชญาฯ ไปใช้ในการบริหารสถานศึกษา การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และการนำไปใช้ในวิถีชีวิต ซึ่งบทความนี้ขอกำหนดขอบเขตเนื้อหามุ่งสู่ประเด็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยเฉพาะ แต่จะขอกกล่าวถึงแนวทางอื่น ๆ ด้วยพอสังเขป เนื่องจากทุกแนวทางมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ส่งเสริมกันและกัน และมีผลตกกระทบถึงกัน

๓.๑ การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการบริหารสถานศึกษา หมายถึง การที่ผู้บริหารสถานศึกษามีความรู้ความเข้าใจ เห็นความสำคัญและคุณค่าของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เห็นแนวทางในการนำปรัชญาฯ ดังกล่าวไปใช้ในบริบทของตน สามารถใช้ปรัชญาฯ กับตนเอง ในวิถีชีวิตของตนและนำไปใช้ในการบริหารสถานศึกษาได้ เช่น การกำหนดให้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นวิสัยทัศน์ นโยบาย และพันธกิจ ของสถานศึกษา การพัฒนาครูและบุคลากรของสถานศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจในปรัชญาฯ ดังกล่าว การสร้างทีมงาน การบริหารบุคลากรและทรัพยากร การสร้างบรรยากาศและวัฒนธรรมขององค์กร การส่งเสริมและจัดกิจกรรมต่าง ๆ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๓.๒ การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน หมายถึง การที่ครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องจะต้องมีความรู้ความเข้าใจ เห็นความสำคัญและคุณค่าของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เห็นแนวทางในการนำไปใช้ในบริบทของตน สามารถใช้ปรัชญาฯ กับตนเองในวิถีชีวิตของตน และนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน ซึ่งการนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้นี้สามารถดำเนินการได้ใน ๒ ลักษณะ คือ

๓.๒.๑ การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปเป็นสาระการเรียนรู้ในหลักสูตร ซึ่งหมายความว่า ครูจะต้องพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความเข้าใจ และตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งสามารถนำไปประยุกต์หรือใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้นับเป็นการสอนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ได้บรรจุสาระการเรียนรู้ไว้แล้วในสาระเศรษฐศาสตร์ มาตรฐาน ส ๓.๑ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยกำหนดสาระให้ไว้ในแต่ละชั้นปี ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ซึ่งครูผู้รับผิดชอบในสาระการเรียนรู้ นั้น ๆ ต้องดำเนินการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ และดำเนินการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายต่อไป การบรรจุปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นสาระหนึ่งของหลักสูตรการศึกษานี้จึงช่วยให้ผู้เรียนมีเวลาจำนวนหนึ่งในการเรียนรู้เรื่องนี้โดยตรง

๓.๒.๒ การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปบูรณาการกับสาระการเรียนรู้กลุ่มต่าง ๆ ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งหมายความว่า ในการสอนสาระการเรียนรู้กลุ่มต่าง ๆ ตามที่หลักสูตรกำหนด ครูผู้รับผิดชอบในการสอนสาระการเรียนรู้ใด ๆ ก็ตาม สามารถนำปรัชญาฯ ดังกล่าวเข้าไปบูรณาการ โดยสอดแทรก ผสมผสาน ในการเรียนรู้สาระกลุ่มต่าง ๆ วิธีนี้นับเป็นวิธีที่ช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสได้เรียนรู้ พัฒนาทักษะการคิด การวางแผน และการปฏิบัติงาน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกันหลากหลายได้มากขึ้น เนื่องจากการเรียนรู้จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรงนั้น ผู้เรียนมีโอกาสได้เรียนรู้ตามเวลาจำกัดที่จัดให้สำหรับกิจกรรมนั้น ๆ เท่านั้น ซึ่งแม้จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี แต่การเรียนรู้นั้นจะยังไม่ฝังลึกและคงทน ถ้าครูสามารถบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่ผู้เรียนต้องเรียนเป็นปรกติอยู่แล้ว ผู้เรียนก็จะมีโอกาสและเวลาได้เรียนรู้มากขึ้น ลึกซึ้งขึ้น และได้ฝึกปฏิบัติมากขึ้น เนื่องจากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วยหลักคิดที่จะต้องนำไปใช้ในการปฏิบัติ การสร้างความเข้าใจในหลักคิดเท่านั้นจึงยังไม่เพียงพอ ผู้เรียนต้องสามารถนำหลักคิดนั้นไปปฏิบัติจริงได้ จึงเกิดผลตามจุดมุ่งหมายของปรัชญาฯ ซึ่งการฝึกฝนให้ผู้เรียนปฏิบัติได้จริงตามหลักปรัชญาฯ ดังกล่าว เป็นการฝึกที่จำเป็นต้องใช้เวลาและสถานการณ์ที่หลากหลาย ดังนั้น การบูรณาการการสอนและฝึกทักษะการคิดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปในการเรียนการสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ จึงเป็นโอกาสที่ดีมากสำหรับผู้เรียนในการเรียนรู้ทั้งในเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการเรียนรู้เนื้อหาสาระปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยให้การเรียนรู้เนื้อหาสาระมีความชัดเจนขึ้น ลึกซึ้งขึ้น และมีความหมายต่อผู้เรียนมากขึ้น ในขณะเดียวกัน เนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่เรียนรู้ก็ทำหน้าที่เป็นสถานการณ์ที่หลากหลายแตกต่างกัน ให้ผู้เรียนได้ประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อันส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้น ลึกซึ้งขึ้น ละเอียดขึ้น และเกิดทักษะความชำนาญในการคิดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการเรียนการสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ ให้ประโยชน์ทั้งด้านการเรียนรู้เนื้อหาสาระ และการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๓.๓ การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อส่งเสริมการใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การส่งเสริมให้ผู้เรียนทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตอบสนองการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เช่น การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ การถนอมอาหาร การทำขนม การประดิษฐ์ของใช้จากวัสดุเหลือใช้ การทำบัญชีครัวเรือน การออม กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ฝึกการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง สามารถนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จริงในสถานการณ์จริง

และเห็นผลได้จริง ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ รู้จักพึ่งตนเอง รู้จักคิด รู้จักวางแผน รวมทั้งมีรายได้ เสริมและอื่น ๆ อีกมาก ผลที่ได้รับจากการทำกิจกรรมช่วยให้ผู้เรียนเห็นคุณค่า เกิดความเชื่อถือและเชื่อมั่นในหลักปรัชญามากขึ้น

กิจกรรมเสริมหลักสูตรเหล่านี้ควรเป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนเป็นผู้ริเริ่มและดำเนินการด้วยตนเอง โดยใช้กระบวนการคิดและการปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ครูทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษา แนะนำ สังเกต ติดตาม และให้ความช่วยเหลือตามความจำเป็นหรือความต้องการของผู้เรียน

๓.๔ การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในวิถีชีวิต หมายถึง การนำหลักคิดและกระบวนการคิดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการคิดและการกระทำต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ซึ่งในบริบทของสถานศึกษา ก็คือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำกันอยู่เป็นประจำ รวมถึงการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ในโรงเรียน/สถานศึกษา เช่น การรับประทานอาหาร การใช้จ่ายเงิน การศึกษาเล่าเรียน การทำงาน การเล่น การพักผ่อน การทำกิจกรรม การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ การใช้อาคารสถานที่ การใช้ห้องสุขา การใช้น้ำ ไฟ วัสดุสิ้นเปลือง อุปกรณ์การเรียน

การฝึกให้ผู้เรียนคิดและทำกิจกรรมต่าง ๆ ข้างต้น โดยใช้หลักคิดและหลักปฏิบัติของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นประจำในวิถีชีวิตประจำวัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้เรียนเกิดอุปนิสัยพอเพียงได้ในที่สุด

จะเห็นได้ว่า แนวทางทั้งสี่ที่กล่าวข้างต้น ล้วนมีส่วนส่งเสริมการเรียนรู้และการดำรงชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้งสิ้น การบริหารสถานศึกษาโดยใช้หลักคิดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการสร้างสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่ดี ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการพัฒนาอุปนิสัยพอเพียงของผู้เรียน ส่วนการออกแบบและจัดกิจกรรมการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรงนั้นเป็นวิธีการที่สามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนในสาระสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีช่วยสร้างความตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของหลักปรัชญา สามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจและความต้องการที่จะนำปรัชญาไปปฏิบัติหรือใช้ในชีวิตประจำวัน ความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจน และความรู้สึกลอยมรับเชื่อถือ ศรัทธา ในปรัชญาฯ นับเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติ เพราะการปฏิบัติในเรื่องใด ๆ จะทำได้ดีมากน้อยเพียงใด ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจและการยอมรับ เชื่อถือในเรื่องนั้น ๆ

อย่างไรก็ตาม แม้ผู้เรียนจะมีความรู้ความเข้าใจและยอมรับในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว แต่ถ้าไม่มีโอกาสได้นำความรู้ความเข้าใจนั้นไปใช้อย่างเพียงพอ ทักษะปฏิบัติก็ยังไม่เกิดขึ้น ผู้เรียนอาจเข้าใจแต่จะยังทำไม่ได้ตามที่เข้าใจ การปฏิบัติให้เกิดเป็นทักษะความสามารถความชำนาญได้นั้น

วารสารราชบัณฑิตยสถาน
ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๒ เม.ย.-มิ.ย. ๒๕๕๖

ทศนา เขมมณี

๑๘๕

ต้องอาศัยการฝึกฝนใช้สิ่งนั้นบ่อย ๆ ในสถานการณ์ที่มีความแตกต่างหลากหลาย การฝึกฝนนี้ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจมากขึ้น และปรับปรุงการปฏิบัติให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยเหตุนี้ การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปบูรณาการในการเรียนการสอนสาระการเรียนรู้กลุ่มต่าง ๆ จึงเป็นวิธีการที่นอกจากจะช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสและเวลาได้เรียนรู้ปรัชญาฯ มากขึ้นแล้ว ยังเอื้อให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนการนำปรัชญาฯ ไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ อันช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาทักษะการคิดและการปฏิบัติซึ่งเมื่อเกิดความชำนาญ สามารถทำได้ดี ก็สามารถนำไปสู่การพัฒนาเป็นอุปนิสัยหรือลักษณะนิสัยได้ในที่สุด ดังนั้น การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการเรียนการสอนสาระการเรียนรู้กลุ่มต่าง ๆ จึงเป็นวิธีการที่เอื้อประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างมาก

สำหรับแนวทางสุดท้ายคือ การส่งเสริมให้ผู้เรียนนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในวิถีชีวิตนั้น เป็นแนวทางที่ส่งเสริมให้เข้าใจเป้าหมายมากที่สุด เพราะการนำปรัชญาฯ ไปใช้ในวิถีชีวิตนั้นเป็นการทำที่เป็นกิจวัตรประจำวัน ซึ่งถ้าสามารถพัฒนาผู้เรียนได้ถึงจุดนี้ คือ ผู้เรียนสามารถใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการทำกิจวัตรประจำวันต่าง ๆ ในโรงเรียนได้ ต่อไปผู้เรียนก็จะสามารถขยายเชื่อมโยงไปสู่การทำกิจวัตรประจำวันที่บ้านและที่อื่น ๆ ได้ อุปนิสัยพอเพียงก็จะเกิดขึ้นในที่สุด

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า แนวทางทั้งหลายดังกล่าวล้วนเป็นช่องทางที่มีส่วนช่วยพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุเป้าหมายได้ทั้งสิ้น โดยแต่ละช่องทางมีศักยภาพและจุดเน้นในการพัฒนาแตกต่างกัน แต่ส่งเสริมกันและกัน หากสถานศึกษาใด ๆ สามารถจัดกิจกรรมตามแนวทางที่กล่าวมาแล้วได้ทั้งหมด และสามารถจัดได้อย่างมีคุณภาพ ก็คงจะหวังได้ว่า ผู้เรียนซึ่งเป็นอนาคตของชาติจะเป็นผู้มีคุณสมบัติตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ แต่งานการพัฒนาตามแนวทางนี้ไม่ใช่เรื่องง่าย

สถานศึกษาอาจดำเนินการตามแนวทางทั้งหลายนี้ได้ไม่ยากนัก แต่ความยากอยู่ที่การดำเนินการในแต่ละแนวทางให้มีคุณภาพพอที่จะช่วยให้เกิดผลที่ต้องการ ไม่เพียงเท่านั้น หากย้อนกลับไปศึกษาวิเคราะห์แนวทางแต่ละแนวทางแล้ว จะพบว่าทุกแนวทางมีปัจจัยร่วมสำคัญบางประการที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ปัจจัยดังกล่าวคือ

๑) ความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่พัฒนาและเรื่องที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ ผู้ใดเป็นผู้ดำเนินการพัฒนา ก็ต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่พัฒนา การพัฒนาจึงจะดำเนินการไปได้ ผู้บริหารสถานศึกษาจะดำเนินการบริหารสถานศึกษาโดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ ก็ต้องมีความรู้ความเข้าใจในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงวิธีการบริหารจัดการสถานศึกษาและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ครูจะดำเนินการออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้หรือบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการเรียนการสอนได้ ก็ต้องมีความรู้ความเข้าใจในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงวิธีการออกแบบกิจกรรม

การเรียนรู้ วิธีการบูรณาการสาระการเรียนรู้และวิธีการสอนแบบบูรณาการ ความรู้ความเข้าใจนับเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติและการกระทำต่าง ๆ ระดับของความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่จะดำเนินการส่งผลโดยตรงต่อระดับคุณภาพของการปฏิบัติ ถ้าความรู้ความเข้าใจอยู่ในระดับผิวเผิน การปฏิบัติก็จะอยู่ในระดับผิวเผิน แต่ถ้าความรู้ความเข้าใจอยู่ในระดับลึกซึ้ง การปฏิบัติก็จะมีคุณภาพมากขึ้น ความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่แท้จริงเป็นปัจจัยที่จำเป็นในการปฏิบัติใด ๆ

๒) การยอมรับ การเห็นประโยชน์ เห็นคุณค่า มีความเชื่อถือ มั่นใจ และศรัทธาในเรื่องที่พัฒนา ซึ่งในที่นี้คือ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หากตัวครูผู้ดำเนินการพัฒนาผู้เรียน แม้จะมีความรู้ความเข้าใจในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างดีแล้วก็ตาม แต่จิตใจ ความรู้สึก ความเชื่อถือ เชื่อมั่น และการยอมรับ ยังไม่มากพอ การสอนให้ผู้เรียนเกิดการยอมรับ เชื่อถือ ก็คงเป็นไปได้ยาก ระดับของความรู้สึกและการยอมรับในเรื่องที่จะพัฒนา ส่วนหนึ่งขึ้นกับความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้น รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้อง อีกส่วนหนึ่งมาจากการได้เห็นประโยชน์และคุณค่าของสิ่งนั้นโดยเฉพาะกับตัวเอง ดังนั้น ครูที่จะพัฒนาผู้เรียนได้ดี ก็คือครูที่มีความรู้ความเข้าใจ เห็นประโยชน์และคุณค่าของปรัชญาฯ จนเกิดการยอมรับในเรื่องนี้อย่างเต็มใจ

๓) ทักษะปฏิบัติในเรื่องที่พัฒนาและที่เกี่ยวข้อง หมายถึง ความสามารถในการปฏิบัติในเรื่องที่พัฒนา เช่น การที่ครูจะพัฒนาหรือฝึกฝนให้ผู้เรียนใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ว่าจะผ่านกิจกรรมการเรียนรู้โดยตรง หรือบูรณาการในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ หรือผ่านกิจกรรมเสริมหลักสูตร หรือการทํากิจกรรมประจำวันในวิถีชีวิตของตน หากครูผู้พัฒนาไม่ได้ใช้ปรัชญาฯ หรือไม่มีทักษะ (skills) ในการใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับตนเองแล้ว ก็จะส่งผลต่อการสอนและการพัฒนาผู้เรียนด้วย กล่าวสั้น ๆ ก็คือ หากผู้สอนเองยังทำไม่ได้ การสอนให้คนอื่นทำตามคำที่สอนได้ดี ย่อมสัมฤทธิ์ผลได้ยาก ดังนั้น ครูที่จะพัฒนาผู้เรียนได้ดีก็คือ ครูที่สามารถปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้และเป็นแบบอย่าง (model) ที่ดีให้แก่ผู้เรียน

สรุปได้ว่า ในการพัฒนาผู้เรียนในสถานศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจ ยอมรับ เชื่อถือ ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และมีความสามารถในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำรงชีวิต จนเกิดเป็นอุปนิสัยพอเพียงนั้นมีอยู่หลายแนวทาง โดยแต่ละแนวทางมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถช่วยพัฒนาได้ดีในบางด้าน บางจุด การพัฒนาโดยใช้หลายแนวทางประกอบกันจะส่งเสริมกันให้ได้ผลที่สมบูรณ์ ความสำเร็จของการพัฒนา นอกจากจะขึ้นอยู่กับคุณภาพของการดำเนินการตามแนวทางต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญที่แฝงอยู่ในตัวผู้พัฒนาด้วย นั่นก็คือผู้พัฒนา (ครูและผู้บริหาร) ต้องมีความรู้ความเข้าใจ การยอมรับ และมีการปฏิบัติตามปรัชญาของ

เศรษฐกิจพอเพียงด้วย ดังนั้น การพัฒนาผู้เรียนในสถานศึกษาจึงมิได้หมายความเพียงการดำเนินการของผู้บริหารและครู รวมทั้งบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาผู้เรียนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการพัฒนาตัวครู ผู้บริหาร และบุคลากรที่เกี่ยวข้องด้วย

๔. การวิเคราะห์และอภิปรายปัญหาและสาเหตุที่เป็นอุปสรรคสำคัญของครูในการจัดการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ดังได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อที่ ๑ ว่า มูลนิธิสยามกัมมาจลได้พบประเด็นปัญหาหลายประการในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษา ที่สำคัญคือ ครูมีปัญหาในการออกแบบการเรียนรู้ ครูยังขาดการจัดกระบวนการเรียนรู้/เงื่อนไขที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจและเกิดมโนทัศน์ที่ถูกต้องเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ครูสอนหลักคิด ๓ หัวง ๒ เงื่อนไข แบบแยกส่วน ไม่สัมพันธ์กัน ครูไม่มีการสอนกระบวนการคิด ครูวัดผลการเรียนรู้จากความรู้หรือผลงานของผู้เรียน ไม่ได้ดูไปถึงกระบวนการคิดอันเป็นที่มาของการกระทำและผลงาน

ปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว สามารถใช้ศาสตร์ทางการสอนมาเป็นฐานในการวิเคราะห์ เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในปัญหาและสาเหตุที่เป็นอุปสรรคสำคัญของครูในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งจะให้เห็นช่องทางหรือแนวทางในการแก้ปัญหา ในที่นี้ จะขอคัดสรรเฉพาะประเด็นที่เห็นว่าเป็นสาเหตุหลักมาอภิปราย รวม ๕ ประเด็นดังนี้

๔.๑ การมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในสาระสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ดังเสนอไว้ในหัวข้อที่ ๑ แล้วว่า มูลนิธิสยามกัมมาจลได้ระบุปัญหาการจัดการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของครูไว้ว่า “ครูสอนหลักคิด ๓ หัวง ๒ เงื่อนไข ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแบบแยกส่วน กล่าวคือ สอนเรื่องความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน แต่ละเรื่องแยกจากกัน ไม่สัมพันธ์กัน” ปัญหานี้ชี้ให้เห็นว่า ครูยังมีความเข้าใจที่ไม่สมบูรณ์ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งตามแผนภาพปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่แสดงไว้ในหัวข้อที่ ๒ นั้น จะเห็นได้ว่า ปรัชญาดังกล่าวมีองค์ประกอบหลายอย่างประกอบกัน ซึ่งตามความหมายแล้ว องค์ประกอบแต่ละอย่างจะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ดังนั้น การที่ครูสอนหลักคิดแต่ละหลักแยกจากกัน จึงยังไม่ใช่การสอนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่สมบูรณ์ การสอนให้บรรลุจุดหมายจะต้องสอนองค์ประกอบทั้งหมดให้ครบ และสัมพันธ์กันตามความหมายของปรัชญาฯ การขาดความเข้าใจหรือไม่ตระหนักในความสำคัญของความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ (หลักคิด) ต่าง ๆ ของปรัชญา น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลให้ครูดคิดว่าการสอนหลักคิดเพียงหลักใดหลักหนึ่งก็เป็นการสอนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นเพียงการสอนองค์ประกอบหนึ่งของปรัชญาฯ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม การสอน

หลักคิดแต่ละหลักแยกจากกันนั้น ก็ได้ให้ความหมายว่าผิด หรือไม่มีประโยชน์ หลักคิดแต่ละหลักล้วนมีประโยชน์ทั้งสิ้น สามารถนำไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ เพียงแต่การสอนยังไม่สมบูรณ์ เพราะบุคคลที่ยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการคิดการกระทำต่าง ๆ นั้น ควรที่จะสามารถนำหลักคิดทั้งหมดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้อย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นกระบวนการ แต่การสอนหรือฝึกการใช้หลักคิดแต่ละหลักก็ถือเป็นการฝึกฝนการคิดตามหลักนั้น ๆ ซึ่งถ้าผู้เรียนมีความชำนาญในการใช้หลักคิดแต่ละหลัก ต่อไปเมื่อจะคิดอย่างเต็มกระบวนการก็จะสามารถทำได้ดีและรวดเร็วขึ้น

๔.๒ การขาดความเข้าใจในลักษณะ/ประเภทของเนื้อหาสาระของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และขาดการวิเคราะห์เนื้อหาก่อนสอน

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดที่ประกอบด้วยหลัก ๓ หัวง ๒ เงื่อนไข ๔ มิติ ซึ่งหากวิเคราะห์เนื้อหาสาระและวิธีสอนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้ศาสตร์ทางการสอนแล้ว “หลักคิด” ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีลักษณะเป็น “หลักการ” (principles) ซึ่งมีคุณสมบัติในการนำไปประยุกต์หรือใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง เนื่องจากมีลักษณะเป็นมโนทัศน์/ความคิดรวบยอด (concept)/แก่นหรือสาระสำคัญ/คุณสมบัติสำคัญของเรื่อง ที่สรุปได้จากข้อมูล ข้อความ (knowledge) ข้อเท็จจริง ประสบการณ์ และความคิดเห็น ในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งได้รับการยอมรับแล้วในระดับใดระดับหนึ่ง เนื่องจากได้รับการตรวจสอบหรือพิสูจน์ทดสอบด้วยกระบวนการที่เชื่อถือได้ตามศาสตร์ของเรื่องนั้น หลักการมีลักษณะเป็นข้อความรู้ แต่เป็นข้อความรู้ที่มีลักษณะเป็น “มโนทัศน์หรือความคิดรวบยอด” ซึ่งศาสตร์ทางการสอนเรียกสาระลักษณะนี้ว่าเป็น “ความรู้ประเภทมโนทัศน์” (conceptual knowledge) ไม่ใช่ความรู้ประเภทข้อมูลข้อเท็จจริง (factual knowledge) การวิเคราะห์เนื้อหาสาระก่อนการสอนให้เห็นชัดเจนก่อนว่า สาระนั้นเป็นประเภทใด นับเป็นฐานที่สำคัญต่อการสอน เพราะจะนำไปสู่การตัดสินใจว่า ควรเลือกวิธีสอนใดจึงจะสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี นับเป็นสาเหตุสำคัญของการขาดประสิทธิภาพในการสอนของครู เนื่องจากมีครูจำนวนมากที่เข้าใจว่า หลักคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นความรู้ประเภทข้อมูลข้อเท็จจริงที่ครูสามารถถ่ายทอดให้ผู้เรียนเข้าใจได้ ครูขาดการวิเคราะห์เนื้อหาให้เห็นว่า แท้จริงแล้ว “หลักคิด” ของปรัชญาฯ นั้นมีลักษณะเป็น “หลักการ” ซึ่งเป็นความรู้ประเภทมโนทัศน์/ความคิดรวบยอด ความเข้าใจในหลักการถือเป็นความเข้าใจในขั้นสูง คือ ไม่ใช่เป็นเพียงความเข้าใจที่สามารถบอก บรรยาย หรืออธิบายได้ว่าหลักการ (หลักคิด) นั้นคืออะไรเท่านั้น แต่เป็นความเข้าใจที่อยู่ในระดับที่สามารถวิเคราะห์ จับหลักการ/แก่นสำคัญ/คุณสมบัติสำคัญของเรื่องนั้นได้ด้วยตัวเอง ความเข้าใจในระดับนี้จึงจะสามารถช่วยให้ผู้เรียนประยุกต์ใช้หลักการนั้น ๆ ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่แตกต่างกันได้

การที่ครูไม่เข้าใจว่า สาระสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นความรู้ประเภทมโนทัศน์ แต่เป็นเพียงความรู้ประเภทข้อมูลข้อเท็จจริง ซึ่งสามารถอธิบายถ่ายทอดให้แก่ผู้เรียนได้ จึงจัดการเรียนการสอนในลักษณะของการให้ความรู้แก่ผู้เรียนโดยตรง ซึ่งการสอนแบบนี้แม้จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดมโนทัศน์ในเรื่องนั้น ๆ อย่างชัดเจน การขาดความเข้าใจในลักษณะ/ประเภทของสาระที่จะสอนดังกล่าว นับเป็นต้นเหตุของปัญหาอื่น ๆ อีกหลายประการ แต่ที่สำคัญก็คือ การใช้วิธีสอนที่ไม่เหมาะสมกับประเภทของสาระการเรียนรู้ที่สอน

๔.๓ การขาดความรู้ความเข้าใจและทักษะในการสอนมโนทัศน์/ความคิดรวบยอด

เนื่องจากสาระของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นความรู้ประเภทมโนทัศน์/ความคิดรวบยอด แม้จะมีบางส่วนที่มีลักษณะเป็นความรู้ประเภทอื่น แต่ก็ไม่มากนัก ดังนั้น การสอนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงควรใช้วิธีการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้มโนทัศน์ เพราะการสอนที่ดีควรจะต้องเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะของเนื้อหาที่สอน

โดยทั่วไป ครูส่วนใหญ่มีความถนัดและทักษะในการใช้วิธีสอนแบบบรรยาย คือ การบอกบรรยาย อธิบาย ยกตัวอย่าง และเสริมด้วยเทคนิคต่าง ๆ วิธีสอนแบบนี้ก็สามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งก็ยังไม่ลึกซึ้งนัก เนื่องจากเป็นความเข้าใจที่ได้มาจากการรับรู้ รับฟัง เป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่ได้รับรู้ รับฟังมายังไม่ได้ผ่านกระบวนการคิด การวิเคราะห์ และการสร้างความหมาย จนเกิดเป็นความเข้าใจของตน ความเข้าใจที่ได้จึงอาจไม่ชัดเจน ยังมีความคลุมเครือและมีความจำกัดในการนำไปใช้ เมื่อผู้เรียนไปพบหรือเผชิญสถานการณ์ที่แตกต่างไปจากสถานการณ์ที่ได้รับจากการสอนจึงไม่สามารถประยุกต์หลักการที่เรียนมาไปใช้ได้ ด้วยเหตุนี้ การเรียนรู้หลักคิดต่าง ๆ ของปรัชญาฯ ซึ่งมีลักษณะเป็น “หลักการ” ผู้เรียนจึงควรได้รับประสบการณ์ที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจในระดับที่สูงขึ้น ลึกซึ้งขึ้น จนสามารถนำความรู้ความเข้าใจไปใช้ในการวิเคราะห์และแก้ปัญหาในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้

ตามธรรมชาติ มนุษย์เรียนรู้มโนทัศน์หรือเกิดความคิดรวบยอดใด ๆ ขึ้นได้จากการสังเกต ประสบการณ์ สถานการณ์ เหตุการณ์ และตัวอย่างหลากหลาย จนสามารถวิเคราะห์และจับ หลัก/แก่น/สาระสำคัญ/คุณสมบัติสำคัญของเรื่องนั้น ๆ ได้ เกิดเป็นความเข้าใจของตนเองที่ลึกซึ้งขึ้น จึงสามารถนำไปประยุกต์หรือใช้ในสถานการณ์ที่แตกต่างหลากหลายได้ ดังนั้น ครูจึงควรเลือกวิธีสอนที่ใช้กระบวนการต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ดังกล่าวได้ ซึ่งมีหลายวิธี แต่ในที่นี้จะขอยกมากว่า ๒ วิธี คือ

(๑) วิธีสอนแบบนิรนัย (deductive method) คือ การสอนจากหลักการไปสู่ตัวอย่างย่อย ๆ โดยครูให้ความรู้ความเข้าใจในสาระที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ซึ่งอาจเป็นทฤษฎี หลักการ กฎ ข้อสรุป ข้อความรู้ ฯลฯ ด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสม แล้วจึงให้ตัวอย่างหลาย ๆ ตัวอย่างในการนำทฤษฎี หลักการ กฎ ฯลฯ เหล่านั้นไปใช้ แล้วจึงฝึกให้ผู้เรียนนำทฤษฎี หลักการ กฎ เหล่านั้นไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ ที่แตกต่างกันออกไป จนผู้เรียนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องนั้น จะเห็นได้ว่าวิธีการนี้มีลักษณะที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามที่ต้องการได้ แต่ในสภาพความเป็นจริง ครูมักดำเนินการสอนในส่วนแรก คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการ โดยอาจมีตัวอย่างให้เพียงเล็กน้อย หรือไม่มีเลย และอาจมีการบ้านให้ผู้เรียนทำเป็นการฝึกบ้างเล็กน้อย หรือไม่มีเลย ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากครูมักประสบปัญหาในเรื่องการหาและจัดเตรียมตัวอย่างที่หลากหลายมาให้ผู้เรียนฝึก และมีเวลาจำกัดในการฝึก เมื่อกระบวนการสอนไม่สมบูรณ์ตามวิธีสอนที่ใช้ ผู้เรียนได้รับการฝึกน้อยผลที่ได้ก็น้อยตามไปด้วย

(๒) วิธีสอนแบบอุปนัย (inductive method) แม้ว่าวิธีสอนแบบนิรนัยจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ แต่ก็ยังมีวิธีที่ให้ผลมากกว่า คือ ถ้าจัดการเรียนการสอนได้ดี) วิธีสอนแบบอุปนัยเป็นวิธีที่นอกจากจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้มนทัศน์ได้ดีแล้ว ยังช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง (higher order thinking skills) ซึ่งเป็นทักษะทางปัญญาที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตลอดชีวิต กระบวนการสอนตามวิธีนี้ มีลักษณะตรงกันข้ามกับวิธีสอนแบบนิรนัย กล่าวคือ แทนที่จะเป็นการสอนจากหลักการไปหาตัวอย่าง กลับเป็นการสอนจากตัวอย่างไปหาหลักการ โดยครูจัดเตรียมตัวอย่างที่หลากหลายจำนวนมาก (ซึ่งอาจเป็นสถานการณ์ เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ ความคิด ข้อมูล ฯลฯ) ที่มีหลักการหรือแนวคิดที่ต้องการสอนแฝงอยู่ ให้ผู้เรียนได้ศึกษา วิเคราะห์ จนสามารถจับหลักการ แนวคิดที่ต้องการสอนได้และสามารถสรุปได้ด้วยตนเอง ต่อจากนั้นจึงเสริมด้วยการฝึกนำไปใช้ในสถานการณ์อื่น ๆ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดังกล่าวสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดมนทัศน์/ความคิดรวบยอดด้วยตัวเอง จึงเป็นความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้น และมีความหมายต่อผู้เรียนมากขึ้น วิธีนี้จึงเป็นวิธีที่ครูควรเลือกใช้ เพราะมีความเหมาะสมและให้ผลดีกว่าวิธีอื่น ๆ อีกหลายวิธี แต่ในสภาพความเป็นจริงแล้ว ครูใช้วิธีสอนนี้น้อยมาก เนื่องจากเหตุผลหลายประการ เช่น ครูเคยชินอยู่กับการใช้วิธีสอนที่ตนถนัด ขาดประสบการณ์และการฝึกฝนในการใช้วิธีสอนที่หลากหลาย การสอนด้วยวิธีที่ยังไม่ค่อยเข้าใจหรือเคยทำมาก่อน นอกจากจะเกิดความไม่มั่นใจแล้ว ยังต้องมีการเตรียมการมากขึ้นกว่าปรกติด้วย รวมทั้งอาจต้องใช้เวลาในการสอนมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงพบว่าครูใช้วิธีสอนนี้น้อย ทั้ง ๆ ที่เป็นวิธีที่ดี แม้ว่าในความเป็นจริงยังมีครูที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนาตนเองในเรื่องนี้ แต่เมื่อวางแผนและดำเนินการ

สอนแล้วติดขัด เกิดปัญหา ก็ไม่ได้รับการนิเทศ คำแนะนำ และความช่วยเหลือ จึงทำให้การพัฒนาของครูไม่ก้าวหน้า

๔.๔ การขาดความเข้าใจเรื่อง “กระบวนการคิด” และ “การสอนกระบวนการคิด”

แม้ว่าครูจะมีความเข้าใจในเรื่อง “หลักคิด” ทั้งในแง่ของสาระสำคัญของหลักคิดแต่ละหลัก และเข้าใจในธรรมชาติของสาระที่มีลักษณะเป็นมโนทัศน์/ความคิดรวบยอด รวมทั้งสามารถเลือกวิธีสอนที่เหมาะสมกับสาระ และดำเนินการสอนด้วยวิธีนั้นอย่างมีประสิทธิภาพ การสอนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวก็ยังไม่สมบูรณ์ เนื่องจากเป้าหมายของการสอนปรัชญาฯ ดังกล่าวไม่ได้ต้องการเพียงเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักคิดของปรัชญาฯ เท่านั้น แต่ต้องการไปถึงขั้นให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ความเข้าใจนั้นไปใช้จริงให้เกิดประโยชน์ ดังนั้น ครูจะต้องช่วยให้ผู้เรียนนำหลักคิดต่าง ๆ ของปรัชญาฯ ไปใช้ในการดำเนินการคิดจริง ๆ เมื่อบุคคลดำเนินการคิด ก็จะมีการคิดบางเรื่องก่อนหลังเป็นลำดับขั้นตอนที่เรียกว่า กระบวนการคิด ซึ่งโดยทั่วไปก็เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า กระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ คือ การคิดที่ดำเนินไปอย่างเป็นระเบียบ มีลำดับขั้นตอนของการคิดที่เอื้อต่อการบรรลุเป้าหมายของการคิดนั้น ๆ ย่อมดีกว่าการคิดที่เป็นไปอย่างสะเปะสะปะ ด้วยเหตุนี้ “หลักคิด” และ “กระบวนการคิด” จึงมีความแตกต่างกัน เพราะหลักคิดนั้นเป็นหลักการที่มีเหตุผลและรายละเอียดต่าง ๆ ซึ่งต้องเรียนรู้ให้เข้าใจ แต่กระบวนการคิด (อย่างมีหลักการและเป็นระบบ) เป็นลำดับขั้นตอนของการดำเนินการคิดโดยใช้หลักการและรายละเอียดของหลักการนั้น ซึ่งถ้าประยุกต์กับเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ก็สามารถอธิบายได้ว่า หลักคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ หลัก ๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข ซึ่งเป็นหลักการที่มีเหตุผลและรายละเอียดประกอบอีกมาก แต่กระบวนการคิดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นการดำเนินการคิดที่เป็นไปอย่างมีลำดับขั้นตอนว่า จะเริ่มคิดโดยใช้หลักคิดใดก่อนหลัง และจะคิดรายละเอียดอะไรก่อนหลัง จึงจะนำไปด้วยความราบรื่น รวดเร็ว และเกิดผลดีที่สุด จึงกล่าวได้ว่า หลักคิดเป็นเรื่องที่ต้องเรียนรู้เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ซึ่งศาสตร์ทางการสอนจัดไว้ในหมวด “พุทธิพิสัย” (cognitive domain) แต่กระบวนการคิดเป็นเรื่องของทักษะในการกระทำ/การปฏิบัติ ซึ่งศาสตร์ทางการสอนจัดไว้ในหมวด “ทักษะพิสัย” (psychomotor domain) แต่การกระทำ/การปฏิบัติทางการคิดนี้เป็น การกระทำของสมอง/สติปัญญาซึ่งอยู่ภายใน ทักษะด้านนี้จึงเรียกกันว่า เป็นทักษะกระบวนการทางปัญญา (cognitive skills)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้สมบูรณ์และเกิดผลการเรียนรู้ที่ดีนั้น ต้องมีทั้งการสอนหลักคิดและการฝึกทักษะกระบวนการคิดของ

ผู้เรียนให้มากพอ และตั้งได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า ครูควรเลือกวิธีสอนให้เหมาะสมกับธรรมชาติของสาระที่สอน การสอนหลักคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมีลักษณะเป็นมโนทัศน์/ความคิดรวบยอดนั้น สามารถใช้วิธีสอนแบบนิรนัยและแบบอุปนัยที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี แต่วิธีสอนดังกล่าวไม่สามารถใช้สอนกระบวนการคิดซึ่งมีลักษณะเป็นทักษะหรือกระบวนการปฏิบัติได้ ครูจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักการและวิธีการสอนทักษะกระบวนการ ซึ่งมีความแตกต่างไปจากหลักการและวิธีการสอนความรู้ความเข้าใจ

โดยทั่วไป การสอนให้ผู้เรียนเกิดทักษะกระบวนการใด ๆ ผู้สอนจำเป็นต้องรู้และเข้าใจก่อนว่า กระบวนการที่ต้องการสอนนั้นคืออะไร วัตถุประสงค์ของกระบวนการนั้นคืออะไร และกระบวนการนั้นมีลำดับขั้นตอนหลัก ๆ ที่สำคัญอะไรบ้าง เมื่อมีความชัดเจนในเรื่องดังกล่าวแล้ว ผู้เรียนควรได้รับประสบการณ์ที่ช่วยให้เข้าใจและจดจำกระบวนการนั้นได้ เช่น ได้เห็นการสาธิตใช้กระบวนการนั้น หรือได้วิเคราะห์ขั้นตอนของกระบวนการเพื่อความเข้าใจ และในที่สุดได้ลงมือกระทำตามกระบวนการนั้น และได้ฝึกทำบ่อย ๆ ในสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป จนกระทั่งสามารถทำได้อย่างชำนาญ โดยในระหว่างการเรียนรู้และการฝึก ผู้เรียนได้รับแรงเสริมและข้อมูลป้อนกลับจากการกระทำตน และใช้ข้อมูลนั้นในการปรับปรุงและพัฒนาการกระทำของตนเอง จนเกิดทักษะความชำนาญในที่สุด

จากหลักการสอนทักษะกระบวนการดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การสอนกระบวนการคิดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้ได้ผลดีนั้น ครูจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจและความสามารถ ดังนี้

๑) รู้และเข้าใจว่า จะนำหลักคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาดำเนินการคิดอย่างเป็นลำดับขั้นตอนอย่างไร

๒) ฝึกให้ผู้เรียนดำเนินการคิดตามลำดับขั้นตอนของกระบวนการคิดนั้น ๆ ในสถานการณ์ต่าง ๆ โดย

๒.๑) เริ่มจากเรื่องที่ย่ายไม่ซับซ้อน ไปสู่เรื่องที่ยากและซับซ้อนขึ้น

๒.๒) ใช้สถานการณ์ที่มีความแตกต่างหลากหลายในการฝึก

๒.๓) ให้แรงเสริมและกำลังใจ

๒.๔) ให้ข้อมูลป้อนกลับเพื่อการปรับปรุง

๒.๕) ฝึกบ่อย ๆ เพื่อให้เกิดความชำนาญ

๓) ดำเนินการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เนื่องจากเป้าหมายของการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นอยู่ที่ผู้เรียนสามารถคิดและกระทำโดยใช้หลักคิดของปรัชญาฯ ได้ ดังนั้น การวัดและประเมินผลการเรียนรู้จึงไม่ใช่การดูที่ความรู้ความเข้าใจในหลักคิดเพียงเท่านั้น แต่ต้องดูไปถึง

วารสารราชบัณฑิตยสถาน
ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๒ เม.ย.-มิ.ย. ๒๕๕๖

ทศนา เขมมณี

๑๙๓

กระบวนการคิดและผลของการคิดด้วย การดูที่ผลจากการคิดเพียงอย่างเดียวจะไม่สามารถบอกได้ อย่างชัดเจนว่า ผู้เรียนได้ใช้หรือเกิดทักษะกระบวนการคิดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่สมบูรณ์จึงควรมีทั้งทางด้านความรู้ ความเข้าใจในปรัชญาฯ ทักษะกระบวนการคิดตามปรัชญาฯ และผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามความคิด

ประเด็นเรื่อง “หลักคิด” “กระบวนการคิด” และ “การสอนกระบวนการคิด” ดังกล่าวข้างต้น คงจะช่วยให้เข้าใจปัญหาที่มูลนิธิสยามกัมมาจลพบว่า “ครูมักตีความอุปนิสัยพอเพียงไป ในเรื่องคุณธรรม ไม่มีการสอนกระบวนการคิด” และ “ครูวัดผลการเรียนรู้ของเด็กจากความรู้หรือผลงาน ของเด็ก ไม่ได้ดูไปถึงกระบวนการคิด” ปัญหานี้แสดงให้เห็นค่อนข้างชัดเจนว่า ครูยังขาดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของกระบวนการคิด และการสอนกระบวนการคิด รวมไปถึงการวัดและประเมิน ซึ่งควรจะครอบคลุมทั้งในด้านความรู้ความเข้าใจ ทักษะกระบวนการคิด และผลงานที่เกิดจากการคิด ดังได้บรรยายไว้แล้ว

๔.๕ การขาดความรู้ความเข้าใจและทักษะในการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการเรียนรู้

ดังกล่าวข้างต้นว่า การบูรณาการของเศรษฐกิจพอเพียงในการสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่ผู้เรียนจำเป็นต้องเรียนตามที่หลักสูตรกำหนดเป็นวิธีการที่ช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ฝึกนำหลักคิดของ ปรัชญาฯ ไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่หลากหลาย เนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่แตกต่างกันให้สถานการณ์ ที่แตกต่างกัน เอื้อให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติการคิด ซึ่งถ้าทำได้มากเท่าไร ก็จะช่วยช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ ที่ลึกซึ้งขึ้น และเกิดทักษะความชำนาญในการคิดได้เร็วมากขึ้นเท่านั้น แต่ในสภาพความเป็นจริงกลับ ปรากฏว่า แนวทางนี้เป็นแนวทางที่ครูประสบปัญหามากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับแนวทางอื่น ๆ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายที่ชัดเจนของการบูรณาการไว้ว่า (พระธรรม ปิฎก, ๒๕๔๐) การบูรณาการ คือ การทำให้หน่วยย่อยทั้งหลายที่มีความสัมพันธ์อิงอาศัยกัน มาเข้า ร่วมเป็นองค์ประกอบที่ทำหน้าที่ประสานกันอย่างกลมกลืน เข้าเป็นองค์รวมเดียวกันอย่างพอดี จนเกิด ภาวะที่เป็นตัวของมันเองที่มีความสมดุล ทำให้องค์รวมนั้นสามารถดำรงอยู่และดำเนินต่อไปได้ในภาวะ ที่ครบถ้วนสมบูรณ์

วัตถุประสงค์ของการบูรณาการมี ๒ ประการหลัก ๆ คือ (๑) บูรณาการเพื่อเติมเต็ม ซึ่งก็คือ การนำหน่วยย่อยที่เลือกแล้วมารวมเข้าในองค์รวมที่มีหน่วยย่อยอื่น ๆ อยู่แล้ว เพื่อให้มีความสมบูรณ์ ตามวัตถุประสงค์ และ (๒) การบูรณาการเพื่อสร้างสิ่งใหม่ คือ การเลือกและนำหน่วยย่อยทั้งหลาย ที่ต่างแยกกันอยู่ มารวมเข้าเป็นองค์รวมให้ได้ตามวัตถุประสงค์ของการบูรณาการ

จากความหมายของการบูรณาการข้างต้น จะเห็นได้ว่า การที่จะบูรณาการสาระหรือเรื่องใด ๆ ในการสอน ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจและทักษะที่จำเป็นจำนวนไม่น้อย ที่สำคัญคือ

๑) ความรู้ความเข้าใจในเรื่อง/สาระหลักที่จะสอน กล่าวคือ ต้องรู้ว่าเรื่องหรือองค์รวมที่มีอยู่แล้ว มีหน่วยย่อยอะไรอยู่แล้ว และหน่วยย่อยนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร และมีอะไรที่ยังขาดอยู่ หรือยังไม่สมบูรณ์

๒) ความรู้ความเข้าใจในเรื่อง/สาระที่ต้องการนำมาบูรณาการกับสาระหลัก/องค์รวมที่มีอยู่แล้ว คือ จะต้องมีความเข้าใจในหน่วยย่อยและความสัมพันธ์ของหน่วยย่อยต่าง ๆ ของสาระ/เรื่องนั้น เช่นเดียวกันกับข้อ ๑)

๓) ความสามารถในการวิเคราะห์เนื้อหาสาระของสิ่งที่จะมาบูรณาการกัน สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยย่อยต่าง ๆ ของสาระเหล่านั้น และเลือกหน่วยย่อยที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับองค์รวมที่มีอยู่แล้ว เพื่อเติมเต็มให้องค์รวมมีความสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการบูรณาการ หรือสามารถเลือกหน่วยย่อยต่าง ๆ ของสิ่งที่จะมาบูรณาการกัน มารวมเข้าเป็นองค์รวมใหม่ที่เหมือนเดิม เพื่อตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของการบูรณาการ

๔) ความรู้ความเข้าใจในลักษณะของการบูรณาการ ได้แก่ การบูรณาการแบบผสมผสาน ที่เป็นการรวมหน่วยย่อยเข้าเป็นองค์รวม โดยที่ยังสามารถเห็น/แยกแยะลักษณะเดิมของหน่วยย่อยที่นำมารวมกันได้ และการบูรณาการแบบหลอมรวม ซึ่งเป็นการหลอมรวมหน่วยย่อยเข้าด้วยกันจนเป็นเนื้อเดียวกัน ไม่สามารถเห็น/แยกแยะลักษณะเดิมของหน่วยย่อยที่นำมารวมกันได้

๕) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบของการบูรณาการ ซึ่งมีหลายรูปแบบ เช่น การบูรณาการสอดแทรก (infusion) การบูรณาการแบบสหวิทยาการ (interdisciplinary) การบูรณาการแบบพหุวิทยาการ (multi-disciplinary) การบูรณาการแบบไขว้วิทยาการ (cross disciplinary) และการบูรณาการแบบข้ามวิทยาการ (transdisciplinary) และสามารถเลือกรูปแบบการบูรณาการที่เหมาะสมกับเนื้อหาสาระและวัตถุประสงค์ของการบูรณาการ

๖) ความสามารถในการผสมผสานหรือหลอมรวมหน่วยย่อยทั้งหลายให้ผสมกลมกลืนกัน เป็นเรื่องเดียวกัน เกิดเป็นองค์รวมที่มีความเต็มสมบูรณ์ (fullness) และมีความสมดุล (balance) คือ อยู่ในภาวะพอดี อันจะทำให้องค์รวมที่เกิดขึ้นสามารถดำรงอยู่และดำเนินต่อไปได้ด้วยดี

๗) ความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถ ในการสอนแบบบูรณาการ กล่าวคือ เมื่อเนื้อหาสาระได้รับการบูรณาการอย่างดีแล้ว การสอนก็ต้องเป็นการสอนแบบบูรณาการ คือ สอนอย่างสัมพันธ์ เป็นเรื่องเดียวกัน ไม่แยกเป็นแห่งไม่แบ่งเป็นท่อน ผู้เรียนควรเกิดการเรียนรู้แบบเป็นองค์รวม เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของหน่วยย่อยต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นองค์รวม

วารสารราชบัณฑิตยสถาน
ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๒ เม.ย.-มิ.ย. ๒๕๕๖

ทศนา เขมมณี

๑๙๕

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การบูรณาการสาระการเรียนรู้ และการสอนอย่างบูรณาการให้ได้ผลดี ขึ้นกับปัจจัยจำนวนมาก ซึ่งหากขาดเพียงประการหนึ่งประการใดไป ก็จะมีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการสอน ดังกรณีของการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการเรียนรู้สาระกลุ่มต่าง ๆ ที่ยังไม่เกิดผลสำเร็จตามต้องการ ก็อาจเริ่มต้นมาตั้งแต่การขาดความเข้าใจที่ชัดเจนทั้งในสาระหลักที่จะสอน และ/หรือสาระสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแต่โดยทั่วไปแล้ว ครูมักเข้าใจในสาระทั้ง ๒ ด้านในระดับหนึ่งแล้ว เพียงแต่อาจยังขาดความชัดเจนหรือความกระจ่างในบางเรื่อง บางจุด จึงทำให้การบูรณาการและการสอนได้ผลไม่เต็มที่

จุดที่น่าจะเป็นสาเหตุหรืออุปสรรคสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุจุดมุ่งหมายก็คือ ข้อ ๓) ซึ่งกล่าวถึงเรื่องของความสามารถในการวิเคราะห์เนื้อหาสาระและการเห็นความสัมพันธ์ของสิ่ง/เรื่องที่น่ามาบูรณาการกัน การบูรณาการที่ดีจำเป็นต้องเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาสาระของสิ่งที่จะบูรณาการกัน (ซึ่งอาจจะเป็น ๒ สิ่ง/เรื่อง หรือมากกว่านั้น) ว่ามีส่วนที่สัมพันธ์กันอย่างไรให้ได้เสียก่อน จึงจะสามารถกำหนดวัตถุประสงค์ของการบูรณาการ เลือกลักษณะของการบูรณาการ และรูปแบบของการบูรณาการที่เหมาะสมกับสาระและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ได้ ดังกรณีของการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ มูลนิธิสยามกัมมาจลได้ระบุสภาพปัญหาหนึ่งของครูที่เกิดขึ้นไว้ว่า “การเขียนแผนการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงยังขาดความเชื่อมโยงและไม่เห็นการนำไปปฏิบัติจริง” ซึ่งสาเหตุอาจจะมาจากการขาดการวิเคราะห์เนื้อหาสาระที่จะบูรณาการกัน หรืออาจมาจากความเข้าใจที่ไม่กระจ่างในสาระสำคัญของปรัชญาฯ ดังกล่าวไว้แล้วในตอนต้น ครูอาจมองปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องที่ใช้ในการทำงานใหญ่ ๆ ที่ต้องมีการคิด การวางแผน และการลงมือทำตามความคิดและเกิดผลชัดเจน เช่น การทำเกษตร ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ การถนอมอาหาร การแปรรูปขยะ การประดิษฐ์สิ่งของจากวัสดุเหลือใช้ ความเข้าใจของครูยังไม่อยู่ในระดับที่สามารถวิเคราะห์หรือมองทะลุสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ว่า แม้ในเรื่องเล็ก ๆ สถานการณ์เล็ก ๆ ที่มีอยู่โดยทั่วไป ก็สามารถใช้หลักคิดของปรัชญาฯ ได้อย่างสมบูรณ์แบบเหมือนกัน ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากการเรียนรู้ของครูก็ได้มาจากสถานการณ์การเรียนรู้ที่จำกัด ซึ่งผู้รู้ผู้พัฒนาครูจัดให้ด้วยเหตุที่ครูมองไม่ออกว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปเชื่อมโยงกับสถานการณ์การเรียนรู้เล็ก ๆ ย่อย ๆ ทั้งหลายได้อย่างไร แต่ด้วยความรับผิดชอบสูง ก็พยายามดำเนินการสอนให้ได้ตามที่ถูกคาดหวัง จึงทำให้เกิดปรากฏการณ์ “การบูรณาการแบบยัดเยียด” ขึ้น คือ การบูรณาการนั้นมีลักษณะไม่ผสมผสานกลมกลืนเป็นเรื่องเดียวกัน ขาดความสมดุลและความเป็นธรรมชาติ และอีกปรากฏการณ์หนึ่งคือ “การสอนหลักคิด/ให้ผู้เรียนใช้หลักคิดแต่ละหลักแยกจากกัน” เพราะเป็นทางออกที่ช่วยให้ครูสามารถบูรณาการปรัชญาฯ ในสถานการณ์เล็ก ๆ ได้ง่ายกว่าและชัดเจนกว่า

จากการวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้น ไม่ได้หมายความว่า ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นดังกล่าว นั้นไม่ถูกต้องหรือผิด ปรากฏการณ์ดังกล่าว เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของเหตุและปัจจัย และเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของครูและผู้เกี่ยวข้อง ในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตสู่เด็กและเยาวชนของชาติ แม้ว่าครูจะยังสอนและฝึกผู้เรียนให้ใช้หลักคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแบบแยกส่วนหรือบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการเรียนรู้ยังไม่สมบูรณ์ตามความต้องการ แต่ก็ล้วนเป็นก้าวหนึ่งที่สำคัญต่อการพัฒนาให้บรรลุจุดหมายปลายทาง การสอนและฝึกให้ผู้เรียนใช้หลักคิดแบบแยกส่วน แม้จะยังไม่ใช้การสอนปรัชญาฯ ที่สมบูรณ์ แต่ก็ยังเป็นแบบฝึกหัดให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจและเกิดทักษะความชำนาญในการคิดตามหลักคิดนั้น ๆ ซึ่งหากผู้เรียนมีความชำนาญในการใช้หลักคิดแต่ละหลัก ต่อไปเมื่อต้องดำเนินการคิดอย่างเป็นกระบวนการ คือ การดำเนินการคิดโดยใช้หลักคิดทั้งหมดอย่างเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน ก็จะเป็นไปได้อย่างสะดวกและรวดเร็วขึ้น ส่วนในเรื่องการบูรณาการที่อาจยังมีคุณภาพไม่ถึงระดับที่ต้องการนั้น ประสบการณ์จากการทำบ่อย ๆ ในเรื่องหรือสถานการณ์ที่มีองค์ประกอบแตกต่างกันหลากหลาย และการได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการเพิ่มขึ้น ก็จะช่วยทำให้ครูเรียนรู้และพัฒนาความสามารถขึ้นไปได้เรื่อย ๆ

๕. แนวทางแก้ปัญหาการจัดการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษา

จากการวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของการจัดการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนฐานของศาสตร์ทางการสอน ดังกล่าวไว้ในหัวข้อที่ ๔ ผู้เขียนจึงขอเสนอแนะแนวทางในการให้ความช่วยเหลือครู เพื่อแก้ปัญหาการจัดการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาดังนี้

๕.๑ การปรับความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในสาระสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและความสามารถด้านการสอน

เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นมีต้นเหตุมาจากการขาดความเข้าใจที่ชัดเจนและขาดทักษะในการปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น วิธีการที่จะช่วยให้การปฏิบัติงานของครูดีขึ้น มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งสามารถดำเนินการได้ทันทีไม่ยากนัก ก็คือ การจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อปรับความเข้าใจ และเพิ่มพูนความรู้ที่จำเป็นให้แก่ครู ซึ่งโดยทั่วไปก็มักมีการจัดกันอยู่แล้ว แต่โปรแกรม/สาระการประชุมมักมีลักษณะกว้าง ๆ ซึ่งไม่จำเพาะเจาะลึกไปที่ประเด็นย่อย ๆ ซึ่งเป็นตัวปัญหา ทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ตรงจุด จากการวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของการจัดการเรียนรู้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังที่ได้บรรยายและอธิบายไว้แล้วในหัวข้อที่ ๔ สามารถสรุปประเด็นสำคัญที่ครูควรเรียนรู้

วารสารราชบัณฑิตยสถาน
ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๒ เม.ย.-มิ.ย. ๒๕๕๖

ทีศนา เขมมณี

๑๙๗

เพิ่มเติมเพื่อการพัฒนาตนเองและแก้ปัญหาการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพขึ้น จึงขอเสนอแนะให้ผู้มีบทบาทหน้าที่และผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนาครูได้ศึกษาประเด็นเหล่านี้ จัดกลุ่มประเด็นที่สามารถเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กันได้ และจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการที่เจาะเฉพาะเรื่อง/ประเด็นเหล่านั้น ซึ่งคงจะจัดได้จำนวนไม่น้อย การประชุมเชิงปฏิบัติการที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะชัดเจนดังกล่าวจะช่วยให้ครูเลือกเรียนรู้ได้ตามปัญหา/ความต้องการและความสนใจของตน

ประเด็นสำคัญที่ผู้เขียนขอเสนอแนะให้มีการนำไปพัฒนาครูเพื่อปรับความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน และเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและความสามารถหรือทักษะที่จำเป็นของครู มีดังนี้

๕.๑.๑ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มิได้หมายถึงหลักคิดอันเป็นองค์ประกอบของปรัชญาเท่านั้น แต่หมายรวมถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ ซึ่งทำให้เกิดเป็นกระบวนการคิดด้วย ดังนั้น สาระสำคัญของปรัชญาฯ ที่ประกอบด้วยหลักคิดและกระบวนการคิด การสอน ให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในหลักคิด จึงยังไม่สมบูรณ์ ต้องมีการสอนกระบวนการคิด คือการให้ผู้เรียนนำหลักคิดไปดำเนินการคิดในการคิดการกระทำต่าง ๆ

๕.๑.๒ หลักคิดมีลักษณะเป็นหลักการ (principle) การเรียนรู้หลักคิดจึงต้องใช้กระบวนการเรียนรู้หลักการ (principle learning) ซึ่งเป็นกระบวนการที่แตกต่างจากการเรียนรู้ข้อมูลข้อเท็จจริงทั่ว ๆ ไป

๕.๑.๓ หลักคิดของปรัชญาฯ มีลักษณะเป็นความรู้ประเภทมโนทัศน์/ความคิดรวบยอด (conceptual knowledge) จึงต้องใช้วิธีสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดมโนทัศน์ การสอนแบบบอกมโนทัศน์ยังไม่สามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในมโนทัศน์นั้นได้อย่างชัดเจน

๕.๑.๔ วิธีสอนมโนทัศน์ที่สามารถนำมาใช้ได้ดี ไม่ง่ายและไม่ยากเกินไปมี ๒ วิธี คือ วิธีสอนแบบนิรนัย และวิธีสอนแบบอุปนัย ครูส่วนใหญ่ขาดทักษะการใช้วิธีสอนทั้ง ๒ แบบอย่างสมบูรณ์ จึงควรพัฒนาฝึกฝนให้ครูมีทักษะการสอนด้วยวิธีทั้งสองเป็นพิเศษ

๕.๑.๕ การสอนมโนทัศน์ให้ได้ผล ต้องอาศัยตัวอย่าง/สถานการณ์ที่มีคุณสมบัติสำคัญของมโนทัศน์นั้นจำนวนมาก เพื่อให้ครอบคลุมแก่นสำคัญของมโนทัศน์นั้น ดังนั้น ครูจึงจำเป็นต้องมีความเข้าใจและความสามารถในการวิเคราะห์มโนทัศน์และจัดเตรียมตัวอย่างให้แก่ผู้เรียน

๕.๑.๖ หลักคิดมีลักษณะเป็นหลักการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง เมื่อนำหลักคิดไปใช้ ต้องมีการดำเนินการคิดซึ่งเรียกว่า กระบวนการคิดหรือการคิดอย่างเป็นลำดับขั้นตอน คือ ผู้คิดรู้ว่าควรคิดให้ครอบคลุมเรื่องใดบ้าง ใช้หลักคิดอะไรตอนไหน และควรคิดอะไรก่อนหลัง จึงจะทำให้การคิดนั้นรอบคอบและเกิดผลดี

๕.๑.๗ ในการสอนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ต้องมีทั้งการสอนหลักคิดและกระบวนการคิด การสอนหลักคิดเป็นการสอนเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ แต่การสอนกระบวนการคิดเป็นการสอนเพื่อให้เกิดทักษะ ทักษะการคิดเป็นทักษะที่เรียกว่า ทักษะกระบวนการทางปัญญา ซึ่งต้องใช้หลักการสอนและวิธีสอนที่แตกต่างจากการสอนความรู้ความเข้าใจ

๕.๑.๘ ในการสอนให้ผู้เรียนเกิดทักษะกระบวนการใด ๆ ผู้สอนจำเป็นต้องมีความชัดเจนก่อนว่า กระบวนการนั้นคืออะไร มีวัตถุประสงค์อะไร และมีลำดับขั้นตอนที่สำคัญอย่างไร แล้วจึงดำเนินการสอนให้ผู้เรียนเข้าใจกระบวนการนั้น ต่อไปจึงฝึกให้ผู้เรียนดำเนินการคิดตามลำดับขั้นตอนของกระบวนการนั้น ฝึกให้ทำบ่อย ๆ ในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน โดยได้รับแรงเสริมและข้อมูลป้อนกลับที่เหมาะสม จนกระทั่งสามารถทำได้จนชำนาญ

๕.๑.๙ โดยทั่วไปครูมักไม่เข้าใจว่ากระบวนการคิดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร เข้าใจว่าเป็นหลักคิด จึงสอนเพียงหลักคิด ไม่ได้สอนกระบวนการคิด การส่งเสริมให้ครูวิเคราะห์องค์ประกอบของปรัชญาฯ รวมทั้งรายละเอียดต่าง ๆ ที่เป็นหน่วยย่อยของปรัชญาฯ แล้วนำหน่วยย่อยทั้งหลายมาจัดเป็นกระบวนการหรือลำดับขั้นตอนในการคิด ซึ่งอาจจัดได้หลายรูปแบบ วิธีนี้สามารถช่วยให้ครูเข้าใจกระบวนการคิดได้มากขึ้น และรู้ว่าจะสอน/กระตุ้นให้ผู้เรียนคิดอะไรก่อนหลังเป็นลำดับอย่างไร ความชัดเจนในกระบวนการคิดจะสามารถช่วยพัฒนาผู้เรียนได้ดีขึ้น

๕.๑.๑๐ การสอนและฝึกการใช้หลักคิดแบบแยกส่วน เป็นประโยชน์ในแง่การฝึกฝนให้ผู้เรียนเกิดความชำนาญในการใช้หลักคิดแต่ละหลัก แต่ความสามารถในการใช้หลักคิดเพียงบางหลักหรือทุกหลักก็ยังไม่เพียงพอ ผู้เรียนควรต้องสามารถดำเนินการคิดโดยใช้หลักคิดทั้งหมดประสานสัมพันธ์กันอย่างเป็นกระบวนการ ซึ่งก็คือ มีทักษะกระบวนการคิดด้วย จึงจะเกิดผลที่สมบูรณ์

๕.๑.๑๑ เมื่อมีการสอนหลักคิดและกระบวนการคิดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว การวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนก็ต้องมีการวัดและประเมินผลทั้งทางด้านความรู้ความเข้าใจในหลักคิด และทักษะกระบวนการคิดตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งผลงานที่เกิดขึ้นจากการคิดและการกระทำตามความคิดนั้น

๕.๑.๑๒ ความรู้ความเข้าใจในความหมายของการบูรณาการ รวมทั้งวิธีการบูรณาการให้เกิดองค์รวมที่มีความเต็มสมบูรณ์ มีความสมดุล และอยู่ในภาวะพอดี เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ครูสามารถบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการเรียนการสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

๕.๑.๑๓ ครูควรได้รับการฝึกวิเคราะห์เนื้อหาสาระที่ต้องการนำมาบูรณาการกัน เพื่อช่วยให้เห็นว่า มีหน่วยย่อยใดที่สามารถเชื่อมโยงสัมพันธ์กันได้ การวิเคราะห์เนื้อหาฉบับเป็นบันได ขั้นต้นที่สำคัญของการบูรณาการ หากเริ่มต้นอย่างถูกต้องด้วยดีแล้ว ก็จะเป็นฐานที่ดีของการดำเนินการ ขั้นต่อ ๆ ไป

๕.๑.๑๔ เมื่อเนื้อหาสาระได้รับการบูรณาการอย่างดีแล้ว การสอนเนื้อหาสาระนั้นก็ควรเป็นการสอนแบบบูรณาการด้วย กล่าวคือ ต้องสอนสาระทั้งหมดอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นเรื่องเดียวกัน การบูรณาการจึงจะเกิดผลสมบูรณ์ตามต้องการ

๕.๑.๑๕ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิด หลักปฏิบัติที่บุคคลสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ในการคิดการกระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งในเรื่องเล็กและเรื่องใหญ่ ความเข้าใจที่คิดว่า ปรัชญา เป็นเรื่องใหญ่ ควรใช้กับการคิดการกระทำที่เป็นเรื่องใหญ่ ๆ จึงทำให้ครูมองข้ามหรือมองไม่เห็นสถานการณ์เล็ก ๆ ย่อย ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน และในสถานการณ์การเรียนรู้ของเด็กที่สามารถใช้ปรัชญา ได้เช่นกัน ทำให้เสียโอกาสดี ๆ ในการฝึกฝนผู้เรียนจากสถานการณ์จริง

ประเด็นที่นำเสนอทั้ง ๑๕ ประเด็นดังกล่าว เป็นประเด็นที่รวบรวมได้จากการวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของปัญหาในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในด้านการจัดการเรียนรู้ โดยการใช้ศาสตร์/หลักทางการสอนเป็นฐาน ซึ่งแท้จริงแล้วคงยังมีประเด็นปัญหาความเข้าใจของครูอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งผู้ที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องและผู้มีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของครูในสถานศึกษาต่าง ๆ คงได้รับรู้ รับทราบ หรือประสบด้วยตนเอง ผู้เขียนจึงขอเสนอให้มีการรวบรวมประมวลข้อมูลจากภาคสนามให้มากที่สุด เพื่อจะได้นำไปใช้ในการพัฒนาครูให้ตรงจุด ตรงประเด็นกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริง

๕.๒ การพัฒนาครูโดยใช้กลยุทธ์และวิธีการที่เหมาะสมกับลักษณะของสาระที่เรียนรู้

เมื่อมีเนื้อหาสาระที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของครูแล้ว ก็ยังไม่อาจรับประกันได้เสมอไปว่า ครูผู้รับการพัฒนามีความรู้ความเข้าใจในสาระดังกล่าวได้ตามที่ต้องการ วิธีการที่ใช้ในการพัฒนามีความสำคัญเช่นเดียวกับวิธีการที่ครูจะไปสอนผู้เรียน ซึ่งครูต้องเลือกวิธีสอนให้เหมาะสมกับลักษณะของเนื้อหา ในการพัฒนาครูก็เช่นกัน ควรใช้หลักเดียวกัน คือ ต้องพิจารณาว่าสาระที่ให้ครูเรียนรู้เป็นสาระประเภทใด แล้วจึงเลือกวิธีที่จะพัฒนาครูให้เหมาะสมกับกระบวนการเรียนรู้สาระประเภทนั้น แต่เนื่องจากครูมีความแตกต่างจากเด็ก คือ มีความเป็นผู้ใหญ่ การพัฒนาครูจึงต้องใช้หลักการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (adult learning) ด้วย ข้อเสนอแนะต่อไปนี้เป็นกิจกรรมที่สามารถช่วยให้ครูเกิดการเรียนรู้ได้ดี

๕.๒.๑ การพัฒนาครูนอกสถานศึกษา การจัดการประชุม การจัดการอบรม ระยะเวลาสั้น การจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ การจัดกลุ่มอภิปราย การเสวนา ฯลฯ โดยหน่วยงาน หรือผู้รับผิดชอบโครงการต่าง ๆ เป็นวิธีการที่นิยมใช้กันโดยทั่วไป ซึ่งก็สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาครู ในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวไว้ในข้อ ๕.๑ ได้ แต่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น ควรมีการปรับวิธีการต่าง ๆ ให้เหมาะสมขึ้น เช่น

๑) ครูเป็นผู้ใหญ่ มีความรู้ ความคิด และประสบการณ์ต่าง ๆ ไม่ใช่ขี้น้อย การประชุม/ อบรมจึงควรให้โอกาสครูผู้เรียนรู้บอกเล่าประสบการณ์ของตน แสดงความคิดเห็น และบอกข้อสงสัย ต่าง ๆ ของตน ข้อมูลเหล่านี้ช่วยให้ผู้จัดการประชุมเห็นจุดที่เป็นปัญหาและความต้องการของครู หากผู้จัดการประชุมสนองตอบต่อความต้องการนั้น การประชุมก็จะเกิดประโยชน์แก่ครูมากขึ้น

๒) เนื่องจากสาระที่ครูควรเรียนรู้ดังกล่าวไว้ในข้อ ๕.๑ นั้น ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็น มโนทัศน์/ความคิดรวบยอด (concept) วิธีการที่วิทยากรส่วนใหญ่ใช้คือ การบรรยาย อธิบาย ยกตัวอย่าง เพียงเท่านั้นจึงไม่เพียงพอ ควรเสริมด้วยการมีตัวอย่าง สถานการณ์ที่หลากหลาย ให้ครูได้วิเคราะห์ อภิปราย หรือใช้วิธีสอนแบบอุปนัย ดังได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อที่ ๔

๓) สาระอีกประเภทหนึ่งที่ครูควรเรียนรู้ นอกเหนือจากสาระประเภทมโนทัศน์ก็คือ สาระประเภททักษะ เช่น ทักษะกระบวนการคิด ทักษะในการใช้วิธีสอนต่าง ๆ ทักษะการวิเคราะห์ เนื้อหา ทักษะการบูรณาการ เหล่านี้จำเป็นต้องมีทั้งการเรียนรู้กระบวนการให้เข้าใจ และการฝึก ปฏิบัติตามกระบวนการ โดยใช้สถานการณ์/ตัวอย่างที่หลากหลาย นอกจากนั้น การฝึกควรต้องมาก และเพียงพอที่จะทำให้ครูสามารถกระทำสิ่งนั้น ๆ ได้ ทั้งนี้ ในการฝึกครูต้องได้รับแรงเสริม และข้อมูลป้อนกลับเพื่อการปรับปรุงการปฏิบัติอย่างเหมาะสม กระบวนการฝึกนี้สำคัญมาก เพราะ การอบรมที่จัดขึ้นโดยทั่ว ๆ ไป และไม่เกิดผลถึงขั้นครูทำได้อย่างเข้าใจนั้น ก็มีสาเหตุเนื่องมาจาก กระบวนการฝึกยังไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร

๔) แสวงหา/จัดทำ/พัฒนาเอกสาร วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ นวัตกรรมต่าง ๆ ที่สามารถ อำนวยความสะดวกแก่ครูในการเตรียมการสอน การสอน และการวัดผล เนื่องจากงานครูเป็นงาน หนักที่มีภาระงานหลายด้าน กอปรกับครูมีความสามารถแตกต่างกันหลายระดับ บางคนเรียนรู้ได้เร็ว เกิดความเข้าใจแล้ว สามารถนำความรู้ความเข้าใจไปประยุกต์/ใช้ได้ทันที ในขณะที่บางคนแม้จะ รู้สึกว่าเข้าใจแล้ว ก็ยังนำไปใช้ไม่ได้ ยิ่งถ่ายโอนการเรียนรู้ (transfer of learning) สู่สถานการณ์ใหม่ ๆ ไม่ได้ การให้ความช่วยเหลือโดยการแสวงหา/จัดทำ/พัฒนา เครื่องมือและนวัตกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยสร้าง ความเข้าใจและอำนวยความสะดวกให้แก่ครูในการสอน จะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานของครู

กลุ่มนี้มาก ตัวอย่างเช่น ครูไม่สอนกระบวนการคิด เพราะไม่รู้ว่าจะนำหลักคิดไปสู่กระบวนการคิดได้อย่างไร หากมีตัวอย่างรูปแบบกระบวนการคิดดังกล่าวก็จะช่วยให้ครูเข้าใจได้ง่ายขึ้น ยังมีตัวอย่างกระบวนการคิดหลาย ๆ รูปแบบก็จะยิ่งทำให้ครูเข้าใจได้ดีขึ้นอีก หรือการสร้างชุดคำถามดี ๆ ที่สามารถกระตุ้นการคิดของผู้เรียน เป็นเครื่องมือที่ครูสามารถใช้เป็นแนวทางในการสอนได้ เครื่องมือที่ครูต้องการมากอีกประเภทหนึ่งก็คือ เครื่องมือวัดผล โดยเฉพาะเครื่องมือวัดกระบวนการคิด ซึ่งหากครูได้รับความช่วยเหลือ ก็จะอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานของครูได้มาก

๕.๒.๒ การพัฒนาครูในสถานศึกษา ข้อเสนอแนะในการพัฒนาครูในหัวข้อ

๕.๑ เป็นการพัฒนาที่หน่วยงานซึ่งมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาครูเป็นผู้จัดขึ้น เป็นการให้บริการช่วยเหลือครูตามประเด็นที่เห็นว่าสำคัญ ซึ่งมักจัดขึ้นเป็นครั้งคราว และมีระยะเวลาในการอบรมไม่ยาวนานมากนัก การประชุมอบรมในลักษณะนี้ ช่วยเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจและทักษะของครูได้ในระดับหนึ่ง แต่จะยังไม่ถึงระดับที่ลึกซึ้งและชำนาญ การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ต้องเป็นไปอย่างต่อเนื่องเพื่อเพิ่มระดับความลึกซึ้งหรือความชำนาญขึ้นไปเรื่อย ๆ ดังนั้น การพัฒนาที่จะก่อให้เกิดผลที่ยั่งยืน จึงควรจะอยู่ที่สถานที่ทำงานของครู ซึ่งก็คือสถานศึกษาที่ครูปฏิบัติงานนั่นเอง และบุคคลสำคัญที่จะมีบทบาทในงานการพัฒนาครูก็คือ ผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งควรจะต้องวางระบบพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาให้เป็นไปอย่างยั่งยืน การให้การสนับสนุนส่งเสริมครูในลักษณะต่าง ๆ ต่อไปนี้ สามารถช่วยให้ครูเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนได้

๑) ครูที่มีความรู้ความสามารถสูง มีความเข้าใจดี และสามารถปฏิบัติได้ตามความรู้ความเข้าใจที่มีวิธีการส่งเสริมให้เรียนรู้มากขึ้นก็คือ การจัดให้ครูกลุ่มนี้ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ และความคิดเห็นจากกันและกันเป็นระยะ ๆ มีการถอดบทเรียน จัดการความรู้ ศึกษาทดลอง สร้างนวัตกรรม และทำวิจัยเพิ่มขึ้น หรือส่งเสริมให้ครูกลุ่มนี้ได้เป็นที่ปรึกษาช่วยแนะนำฝึกฝนเพื่อนครูคนอื่น ๆ ต่อไป

๒) ครูที่มีความรู้ความสามารถในระดับปานกลาง มีลักษณะพอรู้ พอเข้าใจ พอทำได้ แต่ยังไม่อยู่ในขั้นดี ครูระดับนี้ควรส่งเสริมให้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ให้ฝึกปฏิบัติต่อเนื่อง โดยมีผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ ให้การนิเทศอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งมีการเสริมแรงให้กำลังใจแก่ครูในการพัฒนา

๓) ครูที่มีความรู้ความสามารถระดับน้อย เป็นกลุ่มที่ต้องให้ความสำคัญช่วยเหลือเป็นรายบุคคล อาจจัดให้มีครูพี่เลี้ยงคอยให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด การให้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติกับตัวแบบที่ดี รวมทั้งการสร้างแรงจูงใจในการทำงาน จะช่วยพัฒนาครูกลุ่มนี้ได้มาก

หากผู้บริหารสถานศึกษาดูแลส่งเสริมให้ครูมีการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเหมาะสมกับระดับความสามารถของตน ครูแต่ละคนก็จะมีการพัฒนาตนเองขึ้นไปเรื่อย ๆ

๕.๓ การส่งเสริมการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในวิถีชีวิต

ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า การพัฒนาผู้เรียนให้เกิดอุปนิสัยพอเพียงได้นั้น ไม่ได้มาจากการเรียนรู้ในห้องเรียนหรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ เท่านั้น ผู้เรียนมีการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมรอบตัวด้วย แม้ครูและผู้บริหารจะส่งเสริมผู้เรียนมากเพียงใด แต่หากตัวครูและผู้บริหารไม่ได้ปฏิบัติตนตามที่สอน ก็จะส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกประการหนึ่ง หากครูผู้สอนมีการปฏิบัติตนตามที่สอน นอกจากจะเกิดประโยชน์แก่ตนเองแล้ว ครูยังเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์การปฏิบัติ อันจะทำให้มีความเข้าใจในปรัชญาฯ มากขึ้น และส่งผลต่อการสอนให้ดีขึ้นได้ด้วย ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาและครูจึงต้องมีการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในปรัชญาฯ และฝึกฝนการนำปรัชญาฯ ไปใช้ในวิถีชีวิตของตนเองอย่างต่อเนื่องด้วย

๕.๔ การบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของครู

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า สิ่งอำนวยความสะดวกทั้งหลายสามารถช่วยให้ครูปฏิบัติงานได้สะดวก รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาจึงควรให้การดูแล จัดสรรทรัพยากร วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้แก่ครูอย่างเพียงพอ รวมทั้งมีการบริหารจัดการทางด้านวิชาการให้เอื้อต่อการทำงานของครู เช่น การจัดเวลา สถานที่ วิทยากร ผู้ให้คำแนะนำ รวมทั้งการจัดระบบนิเทศให้ความช่วยเหลือครูอย่างเหมาะสมและเพียงพอ การบริหารจัดการทั้งทางด้านวิชาการ การเงิน บุคลากร และสถานที่ดังกล่าว เป็นปัจจัยที่จะช่วยให้ครูสามารถพัฒนาตนเอง พัฒนางาน และพัฒนาผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

อันที่จริง แนวทางและข้อเสนอแนะต่าง ๆ ในการพัฒนาครู เพื่อแก้ปัญหาการจัดการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาดังกล่าวมานั้น มิใช่จะเป็นประโยชน์ต่อการสอนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเท่านั้น เพราะประเด็นหลายประเด็นเป็นประเด็นร่วมทางด้านการศึกษา ที่ไม่ว่าจะสอนเรื่องอะไรก็เผชิญปัญหาในลักษณะเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน ดังนั้น ประเด็นปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาที่นำเสนอในบทความนี้จึงเป็นประโยชน์ต่อการสอนสาระอื่น ๆ นอกเหนือจากเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วย

วารสารราชบัณฑิตยสถาน
ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๒ เม.ย.-มิ.ย. ๒๕๕๖

ทีศนา เขมมณี

๒๐๓

บรรณานุกรม

- จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช พิบูลสรารุช. ตามรอยพ่อ ชีวิตพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : บริษัทศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง จำกัด, ๒๕๕๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ. กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.
- มูลนิธิสยามกัมมาจล. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : จากหลักคิดสู่วิถีปฏิบัติ. นนทบุรี : บริษัทธนภัทร (๒๐๐๖) พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒.

Abstract **The Implementation of Sufficiency Economy Philosophy in Schools:
Problems and Recommendations for Solving Teaching Problems**
Tisana Khemmani

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Institute, Thailand*

Some of the problems occurred while implementing the Sufficiency Economy Philosophy in schools were: the difficulty in designing effective instruction to develop understanding in the philosophy; the teaching of Sufficiency Economy Philosophy in fragments and the missing of teaching and evaluation of thinking skills. When employing pedagogy as a basis to analyze the problems, several causes of the problems were revealed. They were: The misunderstanding of the Philosophy in some aspects; insufficient understanding and skills in concept teaching, teaching through the inductive method, teaching process skills in thinking and skills for instructional integration. Based on the findings, the writer suggested 15 concepts and skills necessary for teachers to perform their roles in teaching and cultivating the Philosophy in their students successfully.

keywords: Sufficiency Economy Philosophy, Teaching and Learning in Sufficiency Economy Philosophy, Sufficiency School, Learning Center for Sufficiency Economy Philosophy Education